

**BEKİR ŞİŞMAN, "AVRASYA KÜLTÜR TARİHİNE İLİŞKİN ÖZGÜN BİR
KAYNAK: CENGİZNAME (HAZA KISSA-İ ÇİNGİZ HAN)" (Etüt Yayınları, Samsun,
2009 ISBN: 978-975-8217-86-1, 200 s.)**

Mehmet Yavuz ERLER*

Adı sanı duyulmayan bozkırların ortasında sefaletin, ahlaksızlığın, baskının, zulmün ve yığınlığın kararttığı çehrelerde hep o alaycı bakış olmalıydı. Var olmanın dayanılmaz hafifliğini tadanların yazgısı. Gök Tengrinin vermiş olduğu göğün ve yerin arasındaki bedenler, yaşamı bir ölüm gömleği ile örtmüşlerdi. Gecenin en zifiri karanlığında yaşayan bu insanlar dünyanın umurunda değildi. İtilen, kakılan, umursanmayan, vahşi olarak nitelendirilen ve sanki birer vebalı hastaymış gibi uzakta tutulmaya çalışan bu insanlar çaresiz, sessiz ve nefretle dolu bir laneti okumaktan başka yapacakları bir şey yoktu. Karanlık yoğunlaştı! Bir şey oldu. Beklenmedik bir şey. Açlığın, sefaletin ve yoksulluğun pençesinde birbirlerini yiyen bu insanların doğal şartlarla yok olmaları, aciz bedenlerinin yeryüzünden silinmeleri beklenirken, beklenmedik bir şey oldu. Gün doğmuştu. Meleklerin ve iblislerin bütün bir gecenin karanlığında yaptıkları savaşın sonunda döktükleri kanlarla dolu bir gün doğmuştu. Gökyüzü tan yerinden başlayan bir kızılığa bürünmüştü. Parlayan ışık Moğolların karanlığa alışmış gözlerini yaksa da özlemlerle o güne bakmaya devam ettiler. Ta ki o ışığın gözlerini, gönüllerini ve dünya tarafından olmadığı çoktan kabullenilmiş ruhlarını ısıtana, yakana dek. Karanlıktan çıkmış ancak bu defa aydınlığın kör ettiği gözlerle zulmün yuvası olarak kabullendikleri dünyaya bakamaz olmuşlardı. Işığı takip ettiler. İçlerini, kanlarını ve canlarını acırtırcasına ısıtan Işığı takip ettiler. O ışık Çingiz Han'dı. Körelmiş gözlerle bakamadıkları dünyanın göğüne, yerine, ormanına, avına ve avcısına haykırdılar. Bir ışık, evet bir ışık var artık. O ışık göklerin, ormanların, çöllerin, ovaların, ırmakların, göllerin ve denizlerin üzerinde durduğu müddetçe onu takip edeceklerdi. Onun gözleriyle bilmedikleri ve lanetledikleri dünyayı görecekler, onun sözleriyle çektikleri zulme küfredecekler ve intikam dolu açlıklarını bastıracaklardı. Karanlık artık aydınlanmış ve kendilerine zulmeden her şey ayan beyan ortaya çıkmıştı. Evet, onlar, günlerini karartan, hayatı zehir ve dünyayı zindan eden onlar, oradaydılar. Farklı renklerde, bedenlerde ve kibir içinde! Onlar, seçemiyorlardı. Ama onlar galiba insandılar. Ama neden, karanlığın içinde kalan Moğolu görmemiş ve çekilen sefalete göz yummuşlardı. Yoksa onların gözlerini de kör eden bir şey mi vardı. Evet, mutlaka olmalıydı. Karanlığın içinden haykırdıkları çığlığı hiç birisi duymamış olamazdı. Işık onlara anlattı. Onların gözleri ve kalpleri mühürlenmişti. Yokluktan değil. Kibirten, bolluktan ve nankörlükten hiçbir şeyi göremez hale gelmişlerdi. Işık onlara kusmalarını emretti. Bütün öfkelerini kustular, yalnız bırakılmışlığın verdiği acıyı ve içlerinde biriktirdikleri laneti. Emre itaat ettiler. Atlarının götürdüğü her yönde içlerindeki nefreti kustular. Işık var olduğu müddetçe kustular. Bütün güzel şeyler faniydi. Biliyorlardı. Işık sonsuza dek yanmayacak, karanlık yine geri gelecek. Zamanları azdı. Acele etmeliydiler. İnsanlığa, insanlıktan nasibini alamamış insanlığa haddini bildirmeli ve unutamayacakları bir ders vermeliydiler. Onlar nefretlerini kustukça ulaştıkları dünyanın her yerinde insanlık kan kustu. Polonya, Çin, Türk, Arap, Hint, Farişi, Rus ve daha nice milletler kan kustular. Hiçbir canlı ulaştıkları yerde emin değildi. Vakit azdı ve Işık emretmişti. Fırsat bu fırsattı. Onlar kustukça kadınlar, çocuklar, yaşlılar, gençler, erkekler hepsi ama hepsi kan kustu. Yasa emretmişti. Taş üstünde taş, omuz

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bl. Samsun.

üstünde baş kalmayacaktı. Kendilerini yok sayan medeniyete kustular. Surlara, kalelere, kasırlara, saraylara, şatolara, altına ve gümüşe kısacası medeniyetin oluşturduğu her şeye içlerindeki öfkeyi boşalttılar. Işık söndüğünde hezeyan içinde yaptıkları katliamın geride bıraktıklarını gördüler. Evet, dünyaya ve insanlığa bir ders vermişlerdi. Ama verdikleri dersten ders almasını da bilme olgunluğunu gösterdiler. Çılgın bir yayılmanın çılgılığında kurtulanları, yaralıları topladılar. Yaraları sarmaya çalıştılar. Artık bütün dünya bu unutulmuş terk edilmiş insanları tanıyordu !!! Keşke tanımasaydı. Ya da keşke iş işten geçmeden tanışsaydı. Yüksek basınç altında patlayan yalnızca madde değildi. İnsan kitleleri de patlıyordu. Sıkıştırılan ruhlar patlamıştı. Önce kendi yakın çevresini; Camoka'yı ve Ong Han'ı yok etti. Sonra kesif bir dalga halinde yayıldı. Bir kıvılcım, bir Işık yeterli olmuştu. Avrasya yanıyordu. Bu insanlığın atomuydu. Bu Moğollardı. Günümüzde de buna benzer sıkıştırılmış halkaların varlığını unutmamak gerekir. Ne var ki medeniyet sosyal bilimler sayesinde bu patlamayı kısmen tahmin edebilmekte ve kontrol altına alabilmektedir. Ancak nasıl laboratuvarlarda iş kazaları oluyorsa sosyal bilimlerde de ufacık bir ihmalin bilânçosu en az Moğollarınki kadar yıkıcı olacağı unutulmamalıdır.

İnsanlığın patlamasını, teşhis eden yalnızca Marco Polo değildi. Bu felaketin ateşi ile kavruyanlar acı içinde yaşadıklarını her dilde anlattılar, söylediler ve kâğıda döktüler. Polonya'da Moğollar kan içen, kadınların göğsünü yiyen yamyamlar olarak tanıtıldı. Arap dünyasında Fırat ve Dicleyi kana boğan Şam'da insanları yeraltındaki dehlizlerde yaşamaya mahkûm eden ve en önemlisi Bağdat'ın nadide kütüphanesini haftalarca ırmağa doldurup yakıp yıkan medeniyet yoksunları olarak anıldı. Çin ise, Cengiz Hanı sahiplendi ve kendi medeniyetinin yayıcısı ve uşağı olarak tanıttı. Cengiz Han'ın fethi ile birlikte ciddi bir sarsıntı geçiren ve onun ordusu tarafından uzak diyarlara taşınan Türkler ise, Cengiz Hanı bazen Oğuz Han bazen de Hz. Muhammed ile özdeşleştiren eserlerde bir Türk kahramanı olarak nitelendirdiler. Moğol İmparatorluğu sayesinde nimetlenenler onu methederken, medeniyetini yitiren Araplar gibi uluslar ise onu kınamakla yetindiler. Polonya Krallığını, Abbasi Krallığını, Selçukluları, Kin İmparatorluğunu ve Hindistan'ı parçalayan bu hükümdar pek çok Avrupalı Krallık tarafından hayranlıkla ve alkışlarla karşılandı. Artık Kudüs korunaksızdı. Ancak bu sevinç fazla uzun sürmedi. Yeni savaş teknikleri ve takviye nüfusla güçlenen serhatlar Kudüs'ü uzun yıllar koruyacak askeri alt yapı ve organizasyona kavuşmuştu. Hatta Moğolların Anadolu'da bıraktığı küllerin ardından doğan Osmanlı, Hıristiyanlara yeni bir acıyı daha tattırarak Constantini fethetmeyi başarmıştı.

Cengiz Han ile ilgili olarak pek çok eser yazılmış olmakla beraber günümüze kadar ulaşan nadir el yazmalarının sayısı sınırlı kalmıştır. Özellikle Moğolların yıkımına uğrayan Türklerin Cengiz Hanı bir mitoloji kahramanı olarak merkeze yerleştirip eski tarihleri ile özdeşleştirmelerini sağlayan eser sayısı bir hayli azdır. Bu anlamda Avrasya'da yaşayan Türklerin Cengiz Hanı nasıl algıladıkları ile ilgili eseri eski Türkçe harflerden günümüz Türk alfabesine aktaran akademisyen Dr. Bekir ŞİŞMAN meslektaşımız kültür tarihi açısından oldukça önemli bir hizmette bulunmuştur. Moğolların Gizli Tarihi ve Oğuz-name'nin bir karışımı olan Cengiz-name, Moğolların yayıldığı Türk coğrafyasında varlığını hissettirmiştir. Cengiz-name'ye ilişkin olarak verilen gerek edebi ve gerekse tarihi anlatı kitabın takdimi için oldukça faydalı bilgiler içerir. Yrd. Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN'ın, Cengiz-name'ye ilişkin olarak "Cengiz-name Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı kitabında 13–20. sayfalar arasında verdiği bilgi kitabın metodolojisine ilişkin bir ipucu niteliğindedir. Özetle Cengiz-name'nin oluşturulması ve yazıya geçirilmesi aşamalarındaki süreci Oğuz-name'deki motiflerle mukayeseli olarak ele almıştır. Birkaç nüshası bulunan Cengiz-name'nin özellikle British Museum nüshası merkez alınarak yapılan değerlendirmeler ortaya Tatar Edebiyatının ve kültürünün önemli aktarımlarını sunmuştur.

"Cengiz name Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı eserin 20–23 ncü sayfalarında Moğolların izlediği Işık yani Cengiz Han'a ilişkin önemli veriler değerlendirilmiş ve bir öykü tatlılığında kaleme alınmıştır. Kitabın 24–26 sayfalarında Şekil ve Üslup özellikleri

anlatılmaktadır. İlgilisine edebiyat ilminin gereği olan bazı kuralları ve destanın niteliklerini tanımlayan bu kısım sıradan okuyucu için vakit kaybettiren ve bir an önce geçiştirilmeye çalışılan bir safha olarak kabul edilebilir. Yine de işin uzmanları ve titiz bir analiz yapma meraklılarının pas geçmemesi gereken veriler içermektedir.

Yrd. Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN'ın özellikle "Destanın Motif Yapısı" başlığı altında incelediği alt başlıklar Cengiz-name'nin ruhunu oluşturduğundan; Türk-Moğol ve İslam geleneklerine dair ilginç bilgilere yer verir. Ancak tasnif sisteminin 3.3. ve devamı şeklindeki başlıklar, oldukça özgün bölümlerin iç içe girmesine neden olmuş ve konuların takibini zorlaştırmıştır. Bu bölümde (26–33. sayfalar arasında) ele alınan Türk-Moğol ve İslam geleneklerinde de belirli izler bırakan; Ağaç, Av, Işık, İmtihan, İntikam, Kahramanın Gurbeti, Kahramanın Olağanüstü Doğumu, Kaleye Kapatılan Prenses, Kurt, Sandıkla Denize Salıverme ve Sayı Motifine ilişkin verilen mukayeseli örnekler ve Cengiz-name'den alıntılar bir solukta okunabilecek niteliktedir. Ayrıca Cengiz-name'ye ait sunduğu bilgileri de bir o denli net bir şekilde akılda kalıcı bir üslupla kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Yine de gönül isterdi ki 42–50. nci sayfalarda ele alınan Türk Destanlarındaki Kahraman Tipolojisi Açısından Cengiz Han" adlı başlığın Kahramanın Gurbeti ve Kahramanın Olağanüstü Doğumu sonrasında sıcağı sıcağına işlenmiş olsun. Bir okurun bunu istemesini doğal karşılamakla beraber akademisyenin niyeti olan karşılaştırma yöntem ve metodu açısından ilgili başlık ve tasnifin uygun düşmeyeceği gerçeğini de kabullenmekte yarar vardır.

"Cengiz-name: Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı eserdeki 33 ila 42 nci sayfalar arasında yer alan Mitolojik, Destanî, Masal, Halk Kültürü ve Gelenek ile İnanç unsurlarının ele alınışı oldukça uygundur. İncelemesi yapılan metindeki zenginlik burada örneklemelele tanımlanmıştır. Bu bölüm ancak Türk Edebiyatı konusunda net bir bilgi birimi tarafından ortaya konabilecek bir maharet istemektedir. Cengiz- name'nin burada titizlikle incelendiği ve tabiri caizse cımbızla satırların arasından çıkarılan örneklemelelerin bir nakkaş mahareti ile uygun yerlerde değerlendirilerek yorumlandığı anlaşılır. Kitap kurtlarının burada özgün Türk geleneklerine ait motiflerle bir hayal dünyasına sürükleneceği kesindir. Işık şekline dönüştürülen Kurt şekline dönüşüm, Gökten yükselen nida ve suyun köpükleri mitolojik anlatıma dair veriler sunarken Cengiz-name hakkında da Avrasya kültür motifine dair kanıtlar elde etmek mümkündür. Düşmanla mücadele, kahramanın sonu, av kültürü ve silahlar, Yolbarsın avı ve okuyla gemiyi parçalayan cengâverlerin varlığı destansı bir anlatının kanıtları arasında ustalıkla işlenmiştir. Ülemalik Körkli'nin güzelliğindeki hikâye anlatısı, Şaba Sokur'un tek gözü masalın zevkine ermek isteyenler için Cengiz- name'den kesitler sunmaktadır. İnanç unsuru kısmında daha ziyade İslamiyet temel alınarak bir inceleme yapılmıştır. Muhtemelen Cengiz-name'yi dile getirenlerin de hedefi bu olsa gerektir. Ancak bazı geleneksel anlatıların sunduğu bilgilere bakılarak Hıristiyanlığın izlerinden de bahsetmekte yarar vardır. Özellikle Ülemalik Körkli'nin güneş ışığından hamile kalması ve doğan Duyın Bayan'ın ışık şeklinde yeryüzüne inip eşi Alango'yu hamile bırakması bilindik İsa'nın doğuşunu ait benzer öğeleri bünyesinde barındırır. Bunda Don-Volga Tatarlarının tesiri altına girmeye başladıkları Ortodoks öğretilerinin de yansımaları olsa gerektir.

"Cengiz-name: Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı eserin 50. sayfasından itibaren Cengiz-name adlı eserin Oğuz-name ve Moğolların Gizli Tarihi ile örtüşen önemli kısımlarının karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Kitabın 62 ve 66. sayfaları arasında Moğol Tarihi ve Edebiyatı ilgilendirecek bir kaynakça yer almaktadır. "Cengiz-name: Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı kitabın 67–124 sayfaları arasında Cengiz- name'nin transkriptine yer verilmiştir. Kitaptaki 125 ve 128. sayfalarda oluşturulan dizin okuyucuya araştırmak istediği verileri bulmada kolaylık sunar. Kitabın 129–200. sayfaları ise Cengiz-name'nin oldukça net bir kopyasını ihtiva etmektedir.

"Cengiz-name: Haza Kıssa-i Çingiz Han" adlı kitap Samsun Etüt Yayınları tarafından 978–975–8217–86–1 ISBN seri numarasıyla Nisan 2009'da görücüye çıkarılmıştır. Kapak Tasarımını yapan Adem Ceylandağ'ın emeğini de burada takdir etmeden geçmek doğru

olmaz. Ancak yine de kitabın oluşmasında gecesini gündüzüne katan emektar meslektaşımızın çabalarını takdir etmenin ötesinde Türklük alemine böylesi tatlı bir çeşniyi kazandırması dolayısıyla tebrik etmekte yarar var. Sonuç itibariyle Moğol-Türk-İslam kültürünün kesiştiği ve Avrasya’da yaşayan geniş bir halk kitlesinin anlatisi ve Bozkırdaki Türküsü olan bu eserin bir an evvel görülüp okunmasında yarar bulunmaktadır.